

WAAR HET IS

Marcel van Ool

Waar het is

Noordboek

Aantekeningen bij de Plek

© 2024 Marcel van Ool | uitgeverij Noordboek

Ontwerp en omslag: Sam Gobin

Druk: Wilco

ISBN 9789464711776

NUR 410 | 320

Bij twee aantekeningen in dit boek is gebruik gemaakt van eerdere publicaties van de auteur. Het gaat om delen over de rariteitenkabinetten (25 januari 2023) en over *The Secret Garden* (3 maart 2023). Deze zijn ook gepubliceerd op de blog BuitenPlaatsen (2012–2017).

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

'Deels hou ik van de natuur omdat ze niet mens is, eerder een toevluchtsoord weg van hem. Zijn codes krijgen geen vat op haar en dringen niet tot haar door. Er heerst daar een ander recht. In haar midden kan ik blij zijn in een volledige blijdschap. Als deze wereld alleen een menselijke zou zijn, dan is die mij te klein, ik zou alle hoop verliezen. Hij betekent dwang voor mij, zij vrijheid. Hij zorgt ervoor dat ik een andere wereld wens, zij maakt dat ik tevreden ben met deze.'

- Henry David Thoreau (Journals 1837-1861)

'We belazeren elkaar de hele tijd zonder het zelfs maar te beseffen. We belazeren elk levend wezen op de planeet en denken dat het wel goed komt wanneer we papieren rietjes en scharrelkip bestellen. Het misselijkmakende is dat we weten dat niemand dat echt gelooft. We weten dat we een leugen leven. Een massawaan waar we allemaal in mee gaan, om te negeren hoe vreselijk we echt zijn.'

- Amanda Sandford in *Leave the World Behind*, Netflix 2023

Inleiding: ontmoeting en herinnering

Twee keer eerder schreef ik over de Plek. In 2021 verscheen *Het innige landschap* en in 2023 was er *De Aarde, opnieuw*. In deze werken definieer ik de Plek, met hoofdletter, vrij losjes. Ze is, eerder nog dan een ruimtelijk afgebakend geheel, een mogelijkheid om in contact te treden met de natuur. Waarbij, en dat is wel voordelig, die natuur over een mate van spontaniteit beschikt. Dat wil zeggen (deels) zichzelf is. Het gaat daarbij altijd om gradaties, zeker in ontgonnen, ontworpen en beheerd Nederland. Daarnaast is de Plek de natuur dicht bij huis, dat wil zeggen je hoeft er geen reis voor te ondernemen. Je hebt de mogelijkheid om er vaak te zijn waardoor vertrouwdheid ontstaat. Zonder bezittelijk te worden, heb je je een stuk Aarde eigen gemaakt, en dat is de verbinding met het geheel. Mijn oude Plek betrof mijn geboorteplaats, met de weides, beken, bosjes, hagen en zandpaden in het dorp en daarnaast de wijde omgeving met hellingbossen, akkers, zandgroeves en een riviertje. Daar ben ik al lang weg en pas in het eerste coronajaar vond ik een nieuwe Plek; het ietwat vervallen landgoed S. Daar is geen 'vrije

natuur', voor zover die al bestaat. Er vindt onderhoud plaats, er wordt gemaaid, gekapt en geoogst en er graast vee. Waar het om gaat is dat er toch heel veel soorten naar hun aard kunnen zijn. Ik ben er nooit zo bewust op uit, maar tal van die dieren en planten kun je ontmoeten. Ik maak weleens de vergelijking met de toneelwereld. Daar wordt gesproken van de vierde wand: naast de achterwand en twee zijkanten is er een denkbeeldige barrière tussen podium en publiek. En die kun je doorbreken. Wanneer dat gebeurt, bevindt de artiest zich niet meer in een 'doos' en soms doet de toeschouwer, voor zolang het duurt, mee aan de voorstelling. Er is een geheel, totdat de regie het weer overneemt. En zo zijn mijn bezoeken aan landgoed S. Alsof ik in een 'voorstelling' val die altijd al gaande is. De vierde wand trek ik zelf op. En valt die weg, dan delen we de Plek. De analogie gaat een beetje mank, omdat in de ervaring het juist niet om een toneelstuk gaat, maar om de werkelijkheid. Al zal ik nooit zeker wéten of het niet allemaal mijn eigen *mise-en-scène* is. Toch, de opmerkingen van Shakespeare ('All the world's a stage') en Vondel ('De weereld is een speel toneel') lijken vooral voor de stad te gelden, of beter: voor plaatsen waar mensen samenkomen. Er is dan geen ontsnappen aan het *theatrum mundi*. In zijn *Lof der zotheid* (1509) constateerde Erasmus al (hier in een laatzestiende-eeuwse vertaling): 'Nu, al het leven der menschen wat ist anders dan een Schou-spiel, waer-in d'een in de ghedaente van dese, d'ander in-de Personnagie van dien voort-comt, ende

een igelijk zijn deel speelt...' Op de Plek, waar je alleen kunt zijn, is dat allemaal opgeschort.

Het besef dat de mensenwereld bedrieglijk is, hoort bij de zelfbewustwording van de nieuwe tijd. Tenminste toen vond het zijn plek in de literatuur en, in een mooie spiegeling, vooral in de podiumkunsten. Die schrijvers hadden het wel goed gezien, hoe we elkaar haast onontkoombaar in rollen duwen. En wat daarbij ook komt kijken: in bijna elk menselijk contact schuilt een beroep op de ander om gezien te worden. Er lijkt geen ontkomen aan. Je kunt uiteraard zeggen, dat is gewoon hoe het gaat en het hoort bij de menselijke natuur. Maar altijd zijn er individuen geweest, ook ver voor de vroegmoderne tijd en 'de ontdekking van het ik', die zich niet naar 'hun rol' konden schikken en op z'n minst een tijd in zelfverkozen isolement doorbrachten. Of, enigszins paradoxaal (omdat ze afhankelijk zijn van 'publiek'), anderen met spitsvondigheden en confrontaties wezen op het spel dat mensen voortdurend spelen. Zo was de hele levensstijl van de filosoof Diogenes, zo'n tweeënhalft duizend jaar geleden, een verwerping van sociale regels en decorum. Overbekend is hoe de filosoof in een aardewerken pot op het marktplein huisde en daar ook publiekelijk defeceerde en masturbeerde. Classica Inger Kuin sluit haar studie van Diogenes (2022) af met een treffende overlevering: 'Toen Diogenes eens het theater binnen probeerde te gaan terwijl iedereen naar buiten kwam en gevraagd werd waarom hij dat deed, was zijn antwoord: "Dit is wat ik mijn hele leven

doe.” Wat Diogenes deed, is een streep zetten door alle scenario’s.

Anderen trokken zich wel volledig terug. Het bekendste voorbeeld daarvan zijn de woestijnvaders (en -moeders) van Egypte, Turkije, Palestina en Syrië die tussen de derde en achtste eeuw voor het kluizenaarschap kozen, niet alleen om eigen demonen en bekoringen onder ogen te zien maar ook omdat het menselijk gedoe zelfs in kloosters de diepste contemplatie verstoorde. Uit die tijd dateert ook al de waarschuwing dat het alleen zijn geen religieus doel op zich is, maar een middel. Na afzondering kon een leven volgen van toewijding aan God én de medemens. Waarbij regelmatig vermeld wordt wat voor een opgave dat laatste is.

Dat alleen zijn, is iets anders dan eenzaam zijn. Het eerste is niet meer dan een woord van hoeveelheid, het tweede drukt een gevoel van gemis aan menselijk contact uit – en daar heb ik het hier niet over. In het Engels wordt er een ander onderscheid gemaakt. Die taal kent *loneliness* (gelijk aan ons woord ‘eenzaamheid’) en *solitude* (alleen zijn, maar met een positieve waardering). Het gaat mij om dat laatste. Wat de Amerikaanse schrijver Henry David Thoreau (1817–1862) talloze malen benoemde, hoor ik, in andere woorden weliswaar, ook van studenten die tijdens de coronaperiode (her)ontdekten hoe alleen in de natuur zijn juist kan helpen tegen het gevoel van eenzaamheid. Maar terwijl Thoreau niet veel meer kon doen dan in alle rust

een dagboekantekening maken over zijn ondervindingen weg van de wereld, wacht studenten, of eigenlijk de hedendaagse mens, het scherm met zijn eindeloze mogelijkheden voor direct contact met anderen. En in het delen van ervaringen, wat in eerste instantie zo mooi lijkt, ontstaat al snel een nieuw theater. De Canadese schrijfster en activiste Naomi Klein merkte daar in 2023 over op dat het een vorm van ‘doppelganging’ is: we genereren een persoon die niet precies samenvalt met onszelf, maar die door anderen wel als onszelf wordt waargenomen. De natuurbelevens wordt zo deel van een *performance*.

In de twintigste eeuw stelde antigoeroe Krishnamurti het heel boud: ‘Zo gauw als je iemand ontmoet, begint de corruptie.’ Dat klopt natuurlijk niet helemaal; er zijn ook de zeldzame momenten van diepe ontmoeting, waarin mensen vanuit het hart zijn. En er zijn die samenkomsten waarin twee of meer partijen zich volledig bewust zijn van het spel, of het juist zo vanzelfsprekend vinden dat bewustzijn er niet eens meer bij komt kijken. Dan is er sprake van instemming die leidt tot hoffelijkheid en welvoeglijkheid. Die zijn nodig als smeerolie, zowel in de Tweede Kamer als op een festivalterrein. (En iedereen kan zien wat een botsing van ego’s het wordt wanneer die instemming ontbreekt).

Kortom, ik houd hier geen pleidooi voor het kluisnaarschap of een betoog tegen de sociale interactie.

(Ik vind het wel een mooi toeval dat op mijn Plek een achttiende-eeuwse folly staat in de vorm van een kluisenaarswoning). Waar ik op wijs is het volgende: in het alleen-zijn kan zich iets openen dat grotendeels ongekend blijft in de spelwereld van de mensen. Wat er dan gebeurt? De kortste uitleg is de beste: er zit niks meer tussen. Tussen wat? Tussen wat je eerst als de buitenwereld zag en de eigen aanwezigheid. Ben je buiten wanneer dat gebeurt – en daar ken ik het vooral van – dan vindt een echte natuurontmoeting plaats. Een zachtgloeiend waaaaaw diep van binnen, dat je steeds meer ruimte kunt geven; een samen-zijn met al dat leven.

Dat ik mij die natuurontmoetingen zo goed kan herinneren maakt mijn leven rijker. En ze hebben een bijzondere kracht, in tegenstelling tot wat je misschien zou verwachten, wijzen die herinneringen ook altijd naar het heden, dat was immers de aard van de ervaring toen. Er is dus geen sprake van gemijmer, van gehang in vroeger. Terwijl ik weet dat er nooit een exacte herhaling van zo'n ervaring plaatsvindt, zijn de herinneringen een aansporing om naar buiten te gaan. Hoe is het nu op mijn Plek?

31 december 2022

¶ Het is de warmste oudejaarsdag ooit gemeten. Een aangenaamheid die niet goed voelt, benadrukt door een ander geschift record: nooit eerder werd er in ons land voor zoveel geld vuurwerk verkocht. Terwijl de ontwrichting van de natuur niet meer te ontkennen is, verdoven en verblinden mensen zich. Al is het maar voor een nacht.

In mijn eigen leven had het hele jaar ook twee gezichten. Ik schreef een boek over de nationale parken van Nederland en zag hoe 'de schoonheid van ons land' lijdt onder vermessing, versnippering, verdroging, verzilting, vogelgriep (ontstaan in de Chinese pluimveehouderij) en invasieve exoten. Maar meest van al bleven me de velden bij, soms direct tegen natuurgebieden aan, die in het voorjaar geel kleuren omdat 'onkruid' doodgespoten is met RoundUp. En dat in het jubileumjaar van *Silent Spring*! In dit boek, uit 1962, toonde Rachel Carson aan dat landbouwgif (zoals DDT) ook in kleine hoeveelheden uiteindelijk dodelijk is omdat het zich ophoopt in de lichamen van dieren. En hoe hoger in de voedselketen hoe sterker dat effect wordt. Voor